

TÜRK BİLİM VE KÜLTÜR ADAMI OLARAK MÜMTAZ TURHAN

PROF. DR. HÜSEYİN AKYÜZ*

Eğitimin toplumsal ve kültürel yönüne ağırlık vererek, yeni bir insan ve toplum modelinin oluşturulması çalışmalarında, anılması gereken önemli ve değerli bir isim de Mümtaz Turhan'dır. Mümtaz Turhan, 1908 yılında Erzurum'a bağlı Horasan İlçesinin Akçataş köyünde doğar. Orta halli bir köy ailesinin ilk çocuğudur. Rusların Birinci Dünya Savaşı'nda o bölgeyi işgal etmeleri üzerine, birçok Türk ailesi gibi, Turhan'ın ailesi de buradan göç ederek Kayseri'ye yerleşir.

İlk ve ortaokulu Kayseri'de okuyan Turhan, ailesinin Bursa'ya göç etmesi üzerine lise öğreniminin bir kısmını burada sürdürür ve 1927 yılında Ankara'da tamamlar. Lise Öğrenimini Türkiye'de tamamladıktan sonra, Almanya'ya gönderilir, lisans ve doktora öğrenimini bu ülkede yapar. Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'ne asistan olarak atanır. 1939'da doçent, 1950 yılında da profesör ünvanı alır. Ayrıca 1943 - 1948 yıllarında bulunduğu İngiltere'de, ikinci bir doktora çalışması da yapar.

Mümtaz Turhan'ın bilim alanı deneysel psikolojisi olmakla birlikte, sosyal psikoloji, sosyal antropoloji, toplum kalkınması, çağdaşlaşma gibi alanlarda ve sos-

* Öğretim Üyesi.

yal, kültürel, eğitimsel ve pedagojik perspektiflerle ilgili konularda da çalışmalar yapar ve bu konularla ilgili reformist bir anlayışla bazı öneriler geliştirmeye çalışır.

Mümtaz Turhan, bir sistem adamı olmaktan çok, bir yöntem adamı olarak bilinir. Onun bu özelliği, yani ülke sorunlarını belli bir bilim yöntemi ve bilimsel anlayışla çözmeye çalışması, Türk düşünce hareketleri içerisinde farklı bir yer ve kimlik kazanmasına neden olur. O, tarihsel/eleştirel toplumsal bilim yöntemiyle, deneysel psikolojinin objelere dayalı anlayışını birleştirerek, ülke sorunlarını mikro ve makro düzeyde irdelemek ister. Bu irdeleme sonunda, yorum ve öneri biçiminde algılanması olası bir teknik geliştirir. Önermeler sıralar, bu önermelerin tarihsel ve toplumsal olgulara uygun olup olmadıklarını tartışır ve sonu da önerilerini ortaya koymaya başlar.

Mümtaz Turhan Türk düşünce yaşamının önemli isimlerinden birisidir. O, toplumumuzun çeşitli sorunlarını deneysel ve sosyal psikolojinin verilerine dayanarak çözmeye çalışan, yalnızca çözüm aşamasında kalmayan, çeşitli önerileri parantez içinde değil, doğrudan ve zaman zaman da sertçe ortaya koyan bir insan olarak gözüktür. Başka bir anlatış biçimiyle onun en belirgin özelliklerinden birisi de, olaylar ve olgular arasındaki ilişkileri, genellikle deneyim ve gözlem yöntemleri kullanarak ortaya çıkarması ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sorunsalı, aklın süzgecinden geçirerek çözmek istemesidir.

Bu anlayış içinde *Mümtaz Turhan'ın*, şu konuları ele alarak incelediğini ve bu incelemelerden çıkardığı sonuçları bilimsel verileri de kullanmak suretiyle evrensel genellemelere ulaşmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Onun üzerinde ısrarla durduğu konulardan bazıları şunlardır. İlk önce tıpkı Gökalp gibi, kültür, uygarlık ve bu iki kavrama bağlı olarak öne sürdüğü millileşmek, milletleşmek ve batılılaşmak/garplılaşmak kavramları üzerinde durur. Yine bunlarla ilintili olmak üzere geri kalmışlık, kalkınma, Atatürk İlkeleri, köy reformu, toprak reformu, üniversite sorunu, uzmanlık eğitimi, çeşitli eğitim ve öğretim sorunlarını ele alır. Özellikle ilk ve ortaöğretimin reforma tabi tutulması, birinci sınıf bilim insanı yetiştirilmesi, bilimin bir zihniyet hâline getirilmesi, uzman kurum oluşturulması ve uzman insan yetiştirilmesi, bu bağlamda Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ve onların çalışacakları araştırma enstitülerinin kurulması, onun düşüncelerini yansıtan ana konulardan bazılarıdır. Batı ülkelerinden kendi alanlarında ün yapmış bilim adamı ve teknokratların geçici olarak getirilmesi de, üzerinde durduğu sonuç itibarıyla kalkınma ve gelişmeyi sağlar nitelikteki araştırma, inceleme ve öneriler içeren çalışmalarıdır. Bu gibi çalışmalar yanında *Mümtaz Turhan'ın*, bilimsel bağlamda yazdığı özgün nitelikli kitapları, makaleleri ve çevirileri de vardır.

Bu genel ifadelerden sonra, onun öne sürdüğü görüşleri ve sırladığı önerileri ele alınabilir. *Mümtaz Turhan*'da da tıpkı *Gökalp* gibi görüş ve düşüncelerini iki ana önerme, sav, ya da amaç üzerine kurmaya çalışır. Bunlardan birincisi kültür ve buna bağlı olarak geliştirdiği, millet ve milletleşmek, ikincisi ise, uygarlık/medeniyet ve buna bağlı olarak geliştirdiği Garplılaşmak/Batılılaşmak süreçleridir. Bu bağlamda bilim zihniyetine kavuşmak, Batı teknolojisinin dayanağı olan bilimsel verilere ulaşmak ve onları alışkanlık hâline getirecek kurumsal yapıları oluşturmak, Batılaşmanın sonucu olarak yaşanması gereken olaylardır.

M. Turhan, bu genel amacı gerçekleştirmeye yarayan alt düzeyde bazı önermeler geliştirir. Bunların dayanağı olan ana kavramları, çeşitli açılardan irdeler, çözümlerini yapar, yorumlar ve bunları saptadığı asıl amaca hizmet edecek biçime sokar. Burada bir çeşit kavramsal yararcılık/pragmatizm yöntemini devreye sokmak ister.

Bu anlayışa hizmet edebilir düşüncesiyle üzerinde durduğu önemli kavramların başında, kültür kavramı gelir. Bilindiği gibi düşünce yaşamımızda kültür kavramına bilimsel bağlamda yaklaşan ilk düşünürümüz *Ziya Gökalp*'tir. Gökalp'e göre kültür/hars, "bir cemiyetin bütün fertlerini birbirine bağlayan, yani aralarında tesanüdü meydana getiren müesseseler harsi müesseselerdir. Bu müesseselerin mecmuu, o cemiyetin harsını teşkil eder."¹ Başka bir ifadesinde de *Gökalp*, kültürü bir toplumun vicdanında yaşayan değer yargılarının bütünü olarak tanımlar. Ona göre kültürü oluşturan öğeler, bireylerin zihinsel çabalarıyla oluşmamışlardır, aksine onlar bitki ve hayvanların oluşumu gibi doğal bir biçimde kendiliğinden meydana gelmişlerdir. Bu bağlamda kültür yapılmaz yaşanır, yapay değil, doğaldır, uluslararası değil, ulusaldır.

Birçok konuda Gökalp'in etkisinde kalan Mümtaz Turhan, düşüncesinin temeline koyduğu kavramların seçiminde bile ondan etkilendiğini gösterir. Ancak kültürün tanımında bazı bakımlardan ondan ayrıldığı görülür. O, kültürü şu şekilde tanımlamaya çalışır: Kültür bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan öyle bir bütündür ki, toplum içinde mevcut her çeşit bilgiyi, ilgileri, alışkanlıkları, değer yargılarını, genel tavır, görüş, zihniyet ve her çeşit davranış biçimlerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o toplum mensuplarının çoğunda ortak olan ve onu diğer toplumlardan ayıran özel bir yaşam biçimi temin eder.

Genel anlamda kültür kavramını, bu arada Türk kültürünü, çeşitli açılardan inceleyerek, bunun değişim ve değiştirilme yollarını gösterir. Bunu toplumun dün ve bu gününde görülen olaylarla karşılaştırarak zenginleştirir ve kullanılacak duruma getirir. Onun bu konudaki en önemli eseri, “Kültür Değişmeleri” adını taşıyan kitabıdır. Bu kitapta kültürü yukarıdaki gibi tanımlayan Turhan, kültürün iki ana özelliğe sahip olduğunu öne sürer. Bunlardan biri, her çeşit bilgiyi içine alan biçimi, diğeri ise topluma özgü olan ve onu diğer toplumlardan ayıran özel bir yaşama sahip olmasıdır.

Birçok konuda *Gökalp*'in etkisinde kalan *Mümtaz Turhan*, düşüncesinin temeline koyduğu kavramların seçiminde bile ondan etkilendiğini gösterir. Ancak kültürün tanımında bazı bakımlardan ondan ayrıldığı görülür. O, kültürü şu şekilde tanımlamaya çalışır: Kültür bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan öyle bir bütündür ki, toplum içinde mevcut her çeşit bilgiyi, ilgileri, alışkanlıkları, değer yargılarını, genel tavır, görüş, zihniyet ve her çeşit davranış biçimlerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o toplum mensuplarının çoğunda ortak olan ve onu diğer toplumlardan ayıran özel bir yaşam biçimi temin eder.² Bu tanım genellikle günümüzün sosyal antropologlarınca kabul edilen bir tanımdır ve özellikle kültür kavramını çeşitli biçimlerde ele alan ve çeşitli toplumların kültürel dokularını inceleyen *Malinovski* de bu tanıma katılır. Görüldüğü gibi birçok noktada *Gökalp*'in tanımını destekleyen *Turhan*, *Gökalp*'in tanımı ile *MacIwer*'in yaptığı tanımın birleştiğini belirtir.³

Genel anlamda kültür kavramını, bu arada Türk kültürünü, çeşitli açılardan inceleyerek, bunun değişim ve değiştirilme yollarını gösterir. Bunu toplumun dün ve bu gününde görülen olaylarla karşılaştırarak zenginleştirir ve kullanılacak duruma getirir. Onun bu konudaki en önemli eseri, “Kültür Değişmeleri” adını taşıyan kitabıdır. Bu kitapta kültürü yukarıdaki gibi tanımlayan *Turhan*, kültürün iki ana özelliğe sahip olduğunu öne sürer. Bunlardan biri, her çeşit bilgiyi içine alan biçimi, diğeri ise topluma özgü olan ve onu diğer toplumlardan ayıran özel bir yaşama sahip olmasıdır.

Kültür ve uygarlık kavramları arasında bir fark görmeyen yazarları eleştiren *M. Turhan*, her toplumda maddi ve manevi gereksinimlerin karşılanması için, kaba ya da incelmış hâlde bulunan

bir tekniğin ve bilginin yanında, insanın ilişkilerini düzenleyen kurallar, gelenekler, inançlar ve düşüncelerin meydana getirdiği ve kültür olarak işleyen bir cihaz vardır. İşte insan toplumu *Malinowski*'nin dediği gibi, kültür denen bir cihaz sayesinde doğaya karşı, fakat kendisi için yapay bir çevre yaratır.⁴ İnsan için yapay bir çevre olan kültür, iradi çalışmalar aracılığıyla değiştirilebilir ve toplumun bütün gereksinimlerini kuşatan bir mekanizma hâline getirilebilir. Yani gereksinimleri karşılama sürecinde ortak bir tavır vücuda getirilebilir. Kültürü ortak olan, yani ortak bir tavır takman toplumlar “ulus” denen birliği oluştururlar. Görüldüğü gibi yazar, kültürün tanımı konusunda kullanılan bazı öğelerde Gökalp'e yaklaşırken, kültürün zihinsel, iradi ve yapay olarak geliştirilebileceği konusunda ondan ayrılır. Fakat kültürün bir toplumun malı olduğu ve ona özgü bir nitelik taşıdığı konusunda yine ona yaklaşır.

Kültürü bu biçimde ele alan *Mümtaz Turhan*, Türk kültürü ve ona bağlı olarak ortaya çıkması gereken militleşme konusunda da şunları söyler. Biz henüz bu niteliğe kavuşmuş değiliz. Çünkü kültürümüz ulus olma davasının ana ögesi haline gelmiş değildir. Toplumun ayakta durabilmesi, bağımsızlığını ve ulusal benliğini muhafaza edebilmesi kültüre bağlıdır. Türkiye'de ulusal kültür, henüz çeşitli organların bir araya gelmesiyle bir cihaz, bir mekanizma olamamıştır. Organlar arasındaki bağ çok zayıftır, onları bir araya getirecek güçten yoksundur. Ayrıca kültür organlarının bizzat kendisi de zayıftır. Bütün bunlar uluslaşmanın da zayıf olduğunu gösterir. Bundan dolayı uluslaşma süreci henüz tamamlanmış değildir, yani henüz biz ulus olamadık.⁵

Kültürün bireyleri, birbirine bağlayan bir cihaz, bir mekanizma, olabilmesi için, kültürü meydana getiren ana organların işlenerek geliştirilmesi gerekir. Kısaca ulusal bir toplum, bir ulus olabilmek için, kültürün çok yönlü işlenerek geliştirilmesi ve bireylerin ortaklaşa paylaştıkları bir değerler manzumesi olması gerekir. Bunu sağlayacak yegâne güç, millî bir eğitimidir.⁶

Kültürün bireyleri, birbirine bağlayan bir cihaz, bir mekanizma, olabilmesi için, kültürü meydana getiren ana organların işlenerek geliştirilmesi gerekir. Kısaca ulusal bir toplum, bir ulus olabilmek için, kültürün çok yönlü işlenerek geliştirilmesi ve bireylerin ortaklaşa paylaştıkları bir değerler manzumesi olması gerekir. Bunu sağlayacak yegâne güç, millî bir eğitimidir.

M. Turhan, kültür ve buna bağlı olarak oluştuğunu düşündüğü ulus olma, ulusallaşma ve ulusal eğitim şeklinde sıraladığı kavramları izah ederken kullandığı yöntemi, uygarlık, batılılaşma/garplılılaşma, teknikleşme, uzmanlık eğitimi, bilimin bir zihinselyeti hâline gelmesi (birinci sınıf bilim ve teknik adamları yetiştirilmesi) konusunda da olduğu gibi kullanır. İlkönce uygarlık kavramını inceleyerek buradan çıkardığı sonuçları, batılılaşma/garplılılaşma hareketinin dayandığı ana ilkeler şeklinde takdim eder. Bunların gerçekleşmesinin yolu olarak da eğitime müracaat eder ve bir eğitim reform planının zorunlu olduğunu belirtir.

M. Turhan, uygarlık kavramı konusunda şöyle der: “Eğer bir formülle ifade etmek gerekirse denilebilir ki kültür, takınılmış bir tavır (haltung), medeniyet ise bilme, yapabilmedir.”⁷ Bu tanıma göre kültür, çeşitli değer ve tutumların ördüğü bir tavır, uygarlık ise, bütünüyle iradeye dayanan bilme, yapma, kurma ve icat etme gibi zihinsel davranışların/verhalten vücuda getirdiği örgütsel bir biçimdir. “Medeniyetten biz, insanın yaşamı üzerinde etkili olan koşulları kontrol maksadıyla sarf etmiş olduğu çabalar neticesinde meydana getirdiği mekanizma ve teşkilatın umumi heyetini kastediyoruz. Bu itibarla medeniyet mevhumu, toplumsal teşkilatları, sistemleri, tekniği, maddî alet ve vasıtaları içine aldığı gibi, seçim sandıklarını, telefonu, ticaret odalarını, demiryollarını, kanunları, okulları, bankaları ve bankacılığı içine alır.”⁸ Böylece uygarlık, bir bilgi ve bu bilgiye dayanan bir örgütlenme tekniği olarak tanımlanabilir. Ayrıca yazar, bu konuda yabancı bir düşünürün görüşlerine yer verdikten sonra, *Z. Gökalp*'in uygarlık tanımı üzerinde durur. *Gökalp*'e göre, “bir medeniyet müteaddit milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyetin sahibi olan müteaddit milletler, müşterek bir hayat yaşayarak vücuda gelmişlerdir. Bu bakımdan her medeniyet, mutlaka beynelmiledir.”⁹ Ama kültür ulusaldır.

Turhan'a göre dünyada yaşamış ve yaşamakta olan uygarlıkları, iki ana gruba ayırarak incelemek mümkündür. Bunlar “1) ilmin az veya çok bir nüve hâlinde olmasına rağmen, cemiyetin bütün ihtiyaçlarını empirik bilgi ve onun tatbikatı vasıtasıyla temin edilmesi esasına dayanan medeniyet tipi ve 2) tamamıyla ilme ve onun tatbikatına istinat eden medeniyet şeklidir. Sayısı bir hayli olan medeniyetlerin hemen hepsini birinci şekle, yalnızca Batı medeniyetini ikinci şikka sokmak doğru olur.”¹⁰

Batı uygarlığının dayandığı olan üç ana temel vardır. Bu temeller bilim, bilim zihinselyeti ve teknolojidir. Bu üç niteliğin bir ülkede sağlam bir değer olarak yerleşmesi çağdaş olmanın ölçüsüdür. O hâlde bilim nedir ve nasıl kazanılır? Bilim, gerçeğe sadakatle bağlı kalarak, olgu ve olaylar arasındaki ilişkiyi sistemli bir gözlem ve deneyim vasıtasıyla saptamaya çalışmaktır. Bu ifadeyle bilimin, nesnel olarak saptanması ve açıklanması anlatılmak istenir. Bilim, gerçekte bir yöntemden

çok, bir zihniyet sorunudur. Bu zihinselyeti dayandığı dört ana ilke vardır. Bunlar katılık, doğruluk, nesnellik, yani gerçeğe uygunluk ve kontrol edilebilirlik gibi ana ilkelerdir. Eğer bir yerde bu ilkelerin içerdiği anlama uygun bir tutum ve davranış gösterilmiyorsa, orada bilim, henüz bir zihinselyeti hâline gelmemiş demektir.¹¹

İnsanlığın gelişim tarihi incelenirse, genel anlamda üç ana zihniyetin var olduğu ve bu zihniyetlerin birbirleriyle kıyasıya mücadele ettikleri görülür. Bütün bunlar, aynı zamanda, insan zihninin gelişme düzeyini gösteren düşünce aşamalarıdır. Kısaca bu aşamalar ilkel, Ortaçağ ve çağdaş bilim zihniyeti olarak özetlenebilirler. İlkel zihniyette zihinsel eylemler kısır, kültürel içerik ve kültürel eylemler sığ, yaratma ve icat etme çok ender bir olaydır. Zihinsel eylemler bütünüyle bireyin günlük gereksinimlerini, temin etmeye yönelmiştir. İnsanlar arası ilişkilerde öznel ve nesnel tavırlar çoğunlukla birbirlerine karışmış hâlde bulunurlar. Ortaçağ zihniyetinin en belirgin özelliği de, gerçeği reddetmek, olgular ve bunların arasındaki ilişkilerin deneyim ve gözlemlerle saptanmasına ve ifade edilmesine fırsat vermemek, özgürlük tanımamak, bunların yerine büyük otoritelerin görüş ve düşüncelerine bağlanmaktır. Bu zihniyeti üç kavramla karakterize etmek olanaklıdır: dogmatiklik, hoşgörüsüzlük ve tutuculuk. Ayrıca onun karşı olduğu nitelikler de şunlardır: deney, gözlem, gerçeklik, nesnellik ve kontrol edilebilirlik. Her ne kadar bu zihniyet, belli bir dönemin ana özelliğini yansıtıyorsa da, belirgin bir zihinsel duruş ve buna bağlı olarak sergilenen eylemin ifadesi olması bakımından her devirde görülmesi olası bir zihniyettir.¹²

Bilim zihinsel yeti ise, anlatılan bu tutucu ve duygusal tavırlara karşı, bütünüyle gerçeğe bağlı bir hareket tarzıdır. Bilim zihniyeti, Ortaçağ zihniyetinin tam zıddıdır. Ortaçağ zihniyetinin otoriteye dayanan duygusal, öznel, dogmatik, tutucu ve hoşgörüsüz tutumuna karşılık bilim zihinsel yeti, mahiyeti icabı nesnel, olaylara hürmetkâr, şüpheci ve gerçeğe bağlıdır. O, olaylar, olgular ve bunların arasındaki ilişkilerin gerçekliğe ve kontrol edilebilir bir biçimde tespit edilmiş ifadelerine bağlıdır ve bunlardan başka bir otorite tanımaz.

Gerçekten kalkınmak ve gelişmek isteyen bir toplumun benimseyeceği zihniyet işte bu olmalıdır. Yani bu çeşit toplumsal süreçlerin toplumun yararına gelişmesi için, her şeyden önce bilim zihniyetine ulaşmak gerekir. Fakat bu da tek başına yeterli değildir. Bilim zihniyetiyle birlikte, teknolojinin de, toplumsal bağlamda ana tutum hâline getirilmesi şarttır. Gerçekte Türkiye'nin ana sorunlarından ikincisi burada aranmalıdır. Hedef Batı uygarlığıdır, bu uygarlığa ulaşmanın yolu bilim ve teknolojik zihniyete erişmektir. Burada kullanılması gereken araç ve gereçler de, eğitim ve öğretimden başkası değildir.

Tıpkı uluslaşma sürecinin yarattığı sorunların çözümünde olduğu gibi, bu sorunların çözümünde de en emin yol eğitimidir. Eğitimimiz, bir bütün olarak bu

sorunun çözümüne yönlendirilmeden önce, bir bütün olarak reforma tabi tutulmalıdır. İlk, orta, yüksek ve uzmanlık eğitimin amacı, bilimsel zihniyetin yerleşmesine hizmet etme olmalıdır. Bunun en belirgin yolu, araştırma enstitülerinin kurulması, Avrupa'ya öğrenci gönderme, temel bilimlerin cazip hale getirilmesi, iyi kaliteli öğretmen eğitiminin verilmesi, bu bağlamda "birinci sınıf ilim ve teknik elemanlar"ın yetiştirilmesidir.

Mümtaz Turhan'a göre kalkınma ve batılılaşma, insanla ilgili temel bir sorundur. Biz bugüne kadar bunu anlayamadık. Kalkınmanın bir fabrika ithali, geniş caddeler açma, garajlar, parklar yapma, batılı kanunlarla topluma düzen verme işi olduğunu zannettik. Kalkınma bir kültür, kurum ve teknoloji ithali değildir. Gerçekte kalkınma, bilim ve teknolojinin bir alışkanlık haline gelmesidir. Bunun en sağlam ve emin yolu da, "birinci sınıf ilim adamları ve teknisyenleri" yetiştirmektir.¹³

Birinci sınıf bilim adamları ve teknisyenlerin yetiştirilmesinde en etkili organ üniversitedir. Çünkü bilimsel gelişmelerin merkezi odur. Bu zihniyete erişmek için, herkesi üniversiteye almak, ya da üniversiteyi yurt sathına yaymaktan çok, her iki konuda da ayıklayıcı bir anlayış getirilmelidir. Her şeyden önce eğitimin uzmanlığa dayanması zorunludur. Burada en önemli sorun, kalite ve yetenek sorunudur. Birinci sınıf bilim adamları ve teknisyenler, bu vasıflarla "temayüz" etmiş insanlardır. Onlardan korkulmamalıdır. Hele onları, toplum içerisinde mutlu ve imtiyazlı bir azınlık olarak görmek son derece hatalıdır. Çünkü modern bir toplumda birinci sınıf bir bilim adamı, ne mutlu ve ne de özel bir azınlık oluşturur. Gerçek bir bilim adamı ve teknisyen, üniversitede, laboratuvar da, araştırma enstitüsünde, endüstride, fabrikada ve toplumun her yerinde bizzat ya da görüşleriyle sorumluluğu ağır ve işlevi önemli yer işgal eden bir kişidir.¹⁴

Her ne şekilde düşünülürse düşünülün, birinci sınıf bilim adamı ve teknisyen yetiştirmek zorunlu bir olaydır. Gerçekte bütün uygar ulusların gelişim tarihi, bu çeşit insanları geliştirme zorunluluğunu gösteren girişimlerle doludur.¹⁵ Türkiye'nin de bu yolda yürümesi gerekir. Türkiye'nin kalkınması ve aynı zamanda ulus olabilmesi, Batı bilim ve teknoloji zihniyetini kazanmış, birinci sınıf bilim adamlarını ve teknisyenlerini, en kısa zamanda yetiştirmesine bağlıdır. Bunun için, ilkokuldan uzmanlık eğitimine kadar bütün öğretim kademe ve kuruluşları, yeniden gözden geçirilmeli, insanımıza ulusal kimlik, kişilik ve bilimsel zihniyet aşıl原因 bir niteliğe kavuşturulmalıdır. Doğal olarak bunu diğer toplumsal ve ekonomik birimler takip etmelidir.

Kendisi ağırlıklı olarak deneysel psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji konularına ağırlık veren bir bilim insanı olarak tanınan Mümtaz Turhan,

Türkiye'nin eğitim ve öğretimi ile ilgili sorunlarının çözümü konusunda ise, ehil bir eğitim sosyoloğu gibi bir tavır sergiler ve eğitim sosyolojisi bilim alanının çeşitli motif ve kavramlarını kullanmaya çalışır. Ona göre bir eğitim sistemi içinde en zor olan konular, amaç olarak verdiğimiz sosyal ve ulusal nitelik taşıyan konulardır. Ulusal, ya da toplumsal olarak nitelediğimiz konuların, eğitim ve öğretim programlarında eksiksiz olarak yer almasını sağlamak, bazı koşullara bağlıdır. Bu koşullar şunlardı: 1) Bireylere benimsetilmek istenen kültür, köklü, genel ve dayandığı öğeler itibariyle uyumlu olmalıdır. 2) Toplumun gerçekten ulusal bir eğitime ihtiyacının olup olmadığı ve bu konuda özveride bulunup bulunmadığı bilinmelidir. 3) Öğrencilerin yetenek ve diğer özelliklerinin bilinmesi gerekir. 4) En az bunların tümü kadar önemli olan diğer bir konu da, kaliteli öğretmen yetiştirilmesidir.¹⁶ Verilen bu konular, toplumun genel eğitiminin özünü oluşturan ana sorunlardır. Bu konuların reforma tabi tutularak çözülmesi, aynı zamanda eğitimin ulusal ve toplumsal amaçlarını da ortaya koyar. Bu yapıldıktan sonra, eğitim ve öğretimin diğer öğeleri reforma tabi tutulabilir.

Eğitimin amacı konusunu daha da açarak (günümüz diliyle) şöyle der: "Toplumsal ya da ulusal eğitiminden kastedilen amaç, bir toplumun bağımsızlığını, yaşamını sürdürdüğüne inandığı ülküleri, büyük anlaşmazlıklara meydan vermeden barış ve huzur içinde yaşamasını sağlayan, toplum düzenini yasal hâle getiren kuralları, değer yargularını ve topluluk inançlarını genç kuşaklara aşılması, benimsetmesi ve bütün bunları gerçekleştirip kendilerinde yaşatma azim ve iradesini uyardıracak bir biçimde yetiştirmek demektir."¹⁷ Böylece bir ülkedeki genel eğitiminin ulusal, ya da toplumsal bağlamdaki amacının, ulusal kültürü önemli bir değer olarak genç kuşaklara aşılması, geliştirmesi ve sürdürmesi biçiminde ortaya çıktığı görülür. Bu amaç bütün eğitim ve öğretim kademeleri için geçerlidir.

Reformcu bir anlayışla ilk ve ortaöğretimin üzerinde duran M. Turhan, ilköğretimin, gerçekten tüm eğitim ve öğretim kademelerinin temeli olabilmesi için, reforma tabi tutulması gerekir. İyi bir ilkokula sahip olmayan bir eğitim sisteminde, ortaokullar gibi, liseler de sakat kalmış demektir. İlkokul uygulamalı bir eğitime yönelmeli ve bu yolla ortaöğretimdeki yığılma azaltılmalıdır.

Ortaöğretimi, yükseköğretime öğrenci yetiştiren kurumlar olarak gören M. Turhan, bu konuda şöyle der: "1) Yüksek meslek mektepleriyle üniversite tahsiline temel teşkil edecek ve onu mümkün kılacak esas bilgileri temin etmek, 2) İnsanın ruhi teşekkülünün en had bir merhalesine rastlayan bu tahsil çağında zihni inkişaf ve formasyonu en müessir bir şekilde azami haddine erdirmek."¹⁸ Burada iki çeşit bilgi içeriği söz konusudur. Bunlardan birisi meslek eğitimine zemin hazırlayan bilimsel bilgilerin kazandırılması, ikincisi de bireyin biyo/psikik özelliklerinin dikkate

Mümtaz Turhan, günümüze yakın bir dönem içindeki Türk düşünce adamları arasında toplumsal ve davranışçı bilim yöntemini, Türkiye'nin sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitsel sorunlarının irdelenmesine ve çözüm önerilerine etkili bir biçimde uygulayanlardan birisi olarak tanınır.

alınmasıyla ortaya çıkan bireyin özüne yönelmiş bilgi içeriğidir. Her iki bilgi içeriğinde toplum değerlerinin bulunması doğal bir işlemdir. Turhan'a göre, yükseköğretime öğrenci yetiştiren ortaöğretim, bu üç bilgi çeşidini de, programlarına yerleştirmek zorundadır.

Yükseköğretim konusunda da şunları söyler. Uygur ülkelerin tümünde uygulama alanı bulan eğitim sistemleri, ilkokuldan üniversiteye kadar, birbirlerini tamamlamak üzeri ahenkli bir bütün oluştururlar. Her öğretim kademesi, bir üsttekinin gereksinimlerine ve taleplerine göre şekil alırlar ve eylemde bulunurlar. Üniversitenin ayrıcalıklı önemi, eğitim kademelerinin en üstünde bulunmasıdır. Yine onun çok önemli oluşu, diğer öğretim kademelerine öğretmen yetiştirmesi ve diğerlerine oranla biraz daha bağımsız denilebilecek bir yapıya ve işleve sahip olmasından ileri gelir.¹⁹

Mümtaz Turhan'a göre çağdaş bilim adamları, üniversitenin işlevlerini şu şekilde ortaya koyarlar: 1) Bilim adamı, bilimsel araştırmacı yetiştirmek

ve bilimsel araştırmalar yapmak, 2) üniversite de dahil olmak üzere, bütün eğitim kademeleri için öğretmen yetiştirmek ve 3) kaliteli yönetici ve iş adamı yetiştirmek.²⁰

Görüldüğü gibi o, üniversiteyi bilimi geliştiren, bilimi alışkanlık hâline getiren merkez olarak değerlendirir. Özellikle üniversite içinde yer alan fakülteler arasında fen ve edebiyat fakültelerine ayrıcalıklı bir değer atfeder. Ona göre bu fakültelerin güçlü olması, üniversitenin güçlü olması, bir bütün olarak da eğitim sisteminin güçlü olması anlamına gelir. Zaten kalkınma ve gelişme de, nereden bakılırsa bakılsın bir eğitim sorunu olarak vardır. Bunun yolu da, birinci sınıf bilim adamı yetiştirmek ve bilimi bir zihniyet hâline getirmektir.

Son bir söz olarak şunlar söylenebilir. Mümtaz Turhan, günümüze yakın bir dönem içindeki Türk düşünce adamları arasında toplumsal ve davranışçı bilim yöntemini, Türkiye'nin sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitsel sorunlarının irdelenmesine ve çözüm önerilerine etkili bir biçimde uygulayanlardan birisi olarak tanınır. Onun, toplum kalkınması anlayışında insanı, yani onu yetiştiren eğitimi merkeze alması, değişik bir ifade ile insan odaklı kalkınma ve olgunlaşmayı öngörmesi, çok

önemli bir aşama olmalıdır. Türk düşüncesinde Mümtaz Turhan, yaptığı çalışma ve öne sürdüğü çeşitli görüşleriyle haklı bir yer edinmiştir ve bıraktığı boşluk da, henüz doldurulmuş değildir. Bu durum, eğitimin toplumsal içeriği ile ilgili olarak geliştirdiği düşünce, teklif ettiği öneri ve yaptığı çalışmalar için de geçerlidir. Ayrıca burada onun düşüncelerinden, eğitim sosyolojisi alanında çalışan bilim adamlarının yanında, eğitimcilerin de bazı ayıklamalar yaparak yararlanmaları ve bunları daha da ileri aşamalara götürmeleri de söz konusu edilebilir.

Türk düşüncesinde Mümtaz Turhan, yaptığı çalışma ve öne sürdüğü çeşitli görüşleriyle haklı bir yer edinmiştir ve bıraktığı boşluk da, henüz doldurulmuş değildir.

- 1 GÖKALP, Ziya (1964), Hars ve Medeniyet, Ankara: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları: 12, s. 5.
- 2 TURHAN, Mümtaz (1969), Kültür Değişmeleri, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 56.
- 3 TURHAN, Mümtaz, age., s. 42.
- 4 TURHAN, Mümtaz, age., s. 45.
- 5 TURHAN, Mümtaz (1965), Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, İstanbul: Şehir Matbaası, s. 09.
- 6 TURHAN, Mümtaz (1954), Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hâl Çareleri, İstanbul: İstanbul Yayınevi, s. 37.
- 7 TURHAN, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 40.
- 8 TURHAN, Mümtaz, age., s. 40-41.
- 9 TURHAN, Mümtaz, age., s. 41.
- 10 TURHAN, Mümtaz (1954), Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri, İstanbul: İstanbul Yayınevi, s. 9.
- 11 TURHAN, Mümtaz (1965), Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, İstanbul: Şehir Matbaası, s. 129.
- 12 TURHAN, Mümtaz, age., s. 72-73.
- 13 TURHAN, Mümtaz (1974), Garplılışmanın Neresindeyiz?, İstanbul: Yağmur Yayınevi, s. 70-71.
- 14 TURHAN, Mümtaz (1967), Üniversite Problemi, İstanbul: Yağmur Yayınevi, s. 32.
- 15 TURHAN, Mümtaz (1965), Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, İstanbul: Şehir Matbaası, s. 31.
- 16 TURHAN, Mümtaz (1954), Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri, İstanbul: İstanbul Yayınevi Matbaası, s. 37.
- 17 TURHAN, Mümtaz, age., s. 37.
- 18 TURHAN, Mümtaz, age., s. 35.
- 19 TURHAN, Mümtaz (1967), Üniversite Problemi, İstanbul: Yağmur Yayınevi, s. 28.
- 20 TURHAN, Mümtaz, age., s. 28.